

15. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. – Т. 2. – С. 332.
16. Там само. – С. 403.
17. Лист на Наддніпрянську Україну. 1983 р. // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 428-482.
18. Заславський Д., Романченко І. Михайло Драгоманов. – К.: Дніпро, 1964. – С. 96.
19. Там само. – С. 97.
20. Драгоманов М. Собрание политических сочинений. Т. 1. – Париж, 1906. – С. 126.
21. Листи на Наддніпрянську Україну. 1983 р. // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. – К., 1970. – С. 472.
22. Там само. – С. 471.
23. Драгоманов М. Чудацькі думки... – С. 338.
24. Там само. – С. 340.
25. Там само. – С. 367.
26. Там само. – С. 367.

І. О. Телегуз

ДРАГОМАНІВСЬКІ ІДЕЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Діяльність національної еліти значною мірою впливає на державне майбуття України. Саме від еліти залежить той вирішальний крок вперед, який і визначає подальше майбутнє розвитку нації. Як відомо, інструментом виживання нації є держава. Тому питання ідейних переконань і світогляду політичної еліти, як основи державного розвитку української нації, було актуальним на початку ХХ ст. і залишається важливим на початку ХХІ ст.

Сучасна українська історіографія налічує ряд праць присвячених аналізу ідей М. Драгоманова [1]. Діяльність Центральної Ради розглядається в численних працях вітчизняних істориків [2]. Водночас, вплив драгоманівських ідей на формування світогляду українських політичних діячів доби національно-визвольної революції 1917 – 1921 рр. потребує певного переосмислення.

Ідеї М. Драгоманова впливали на політичне життя в Україні в ХІХ – ХХ ст. Проте на початку ХХ ст. ідея федералізму стала багато в чому анахронічною. За конкретним політичним малюнком його політичної концепції долі України був той потенціал, актуальність якого залишилась у ХІХ ст. Це жодним чином не применшує ролі М. Драгоманова в історії українського національно-визвольного руху. Один із його послідовників О. Шульгін у своїх спогадах писав: «Драгоманова обвинувачують, що він був федераліст, не розуміючи того, що для реального політика другої половини ХІХ ст. це був максимум вимог» [3]. Водночас, оцінка його впливу була досить суперечливою. Якщо відомий діяч есерів М. Шаповал називав М. Драгоманова «ідеологом нової України», то в публікаціях націоналістів у міжвоєнний період його характеризували як найбільшого шкідника в новітній історії України та духовного винуватця поразки українських визвольних змагань 1917 – 1921 рр. [4]. Тому мета цієї статті – з'ясувати вплив драгоманівських ідей на діяльність Центральної Ради.

М. Драгоманов розглядав українське питання в контексті європейського історичного процесу. Особливу увагу він звертав на національне відродження народів Східної Європи, які тоді перебували у складі імперій. Його думки про розвиток нації як окремої форми солідарності між людьми не передбачала, однак, у тогочасних політичних реаліях, становлення незалежної української держави. Звертаючись у своїх працях до розв'язання української національної проблеми М. Драгоманов щораз наголошував, що має бути «космополітизм в ідеях і цілях, національність в ґрунті і формах» [5], тим самим підтверджуючи значення нації і водночас загальнолюдських цінностей.

М. Драгоманов у своїх працях не дав чіткого визначення таких категорій, як нація і територія, тобто держава. І, загалом, варто зауважити, що його ідеї з'явилися на світ у ХІХ ст., коли ще питання національної держави так гостро не стояло. Співвідношення нації та держави набуло інших рис в ХХ ст., особливо в роки Першої світової війни.

Нечітка постановка питання національного принципу в основі федерації сприяла поширенню ідей федералізму як міжнародної форми спільного життя народів. Така позиція дозволила трактувати його ідеї як прихильника широкої децентралізації Росії, але водночас і прибічника Російської

держави. Максимальні національно-політичні вимоги українського руху у вигляді національної держави не знайшли свого втілення у творчій спадщині М. Драгоманова.

В той час як епоха XIX – XX ст. – це епоха творення національних держав, яка дістала назву «епохи націоналізму» [6]. Події Першої світової війни на європейському континенті сколихнули уявний спокій імперій. Молоді національні держави отримали право на національне існування. Події Лютневої демократичної революції 1917 р. сприяли активізації національних рухів в імперських околицях. Що зрештою привело до утворення національних держав поляків, фінів, естонців, латишів, литовців. Українська національна еліта у подіях 1917 – 1921 рр. теж проявила свою політичну ініціативу для вирішення «українського питання».

Однак варто взяти до уваги, що розвиток української політичної думки і формування українських політичних партій перебували під впливом ідейної спадщини М. Драгоманова. Серед української інтелігенції на початку XX ст. побутувала думка, що поступовий розвиток українських національних сил в умовах конституційних перетворень Російської імперії сприятиме вирішенню проблеми міжнаціональних стосунків, зокрема й українського питання. М. Грушевський вважав, що «без перетворення Росії на вільну спілку народів немислиме її цілковите оновлення від похмурих пережитків минулого» [7]. Діячі Центральної Ради сподівалися, що розвал царської імперії створить сприятливі умови для вільного національного, політичного, культурного і соціального розвитку всіх її народів.

Ідеологічна спадщина М. Драгоманова частково відображена в основній політичній орієнтації Центральної Ради у 1917 р. (концепція автономної України у федеративній російській республіці) та певних її політичних заходах. Наприклад, Центральна Рада 21 – 28 вересня 1917 р. скликала в Києві з'їзд представників народів і областей, які прагнули федеративної перебудови Росії. У приміщенні Педагогічного музею зібралися представники татар, грузинів, латишів, литовців, поляків, українців, євреїв, білорусів, естонців, молдаван, донських козаків і союзу козацьких військ та бурятів – всього 93 особи [8]. Делегації від росіян не було, за винятком трьох російських соціал-демократів та представника Тимчасового уряду М. Славинського, який вважав

«главной русской народностью – великорусскую», а всі інші, крім поляків, лише етнографічним матеріалом [9].

З'їзд також обрав Раду Народів, якій було доручено керувати спільною боротьбою всіх народів за «храм волі народів» — російську федерацію. Головою Ради було призначено М. Грушевського. Українським соціалістам довелося пройти довгий і трагічний шлях розчарувань аби позбутися своїх ілюзій стосовно можливості жити самостійним і демократичним життям у рамках однієї Російської держави. Оскільки такий варіант федерації можливий лише за умов існування спільного бажання таких стосунків.

Не варто забувати, що II Універсал містив положення, згідно з яким реалізація автономних прав України ставилася в залежність від скликання Всеросійських Установчих Зборів. Діячі Центральної Ради відстоювали концепцію федеративного устрою Росії в той час, як Тимчасовий уряд відстоював принцип централізації, намагався зберегти єдність імперії. Тож навряд чи в таких умовах автономія України могла бути втілена у «федерації вільних народів колишньої Російської імперії».

Ідея федерації, спілки вільних народів на той час залишилися осторонь від політичних реалій. Лідери українського національного руху на теренах колишньої Російської імперії з утворенням Центральної Ради не проголосили одразу незалежність України. Українська делегація, яка їздила на переговори з Тимчасовим урядом, перебувала в полоні федеративних засад політичного розвитку колишньої Російської імперії з вимогою автономних прав для України. Така позиція свідчить про рівень політичної самосвідомості української еліти і неготовність до радикальних кроків, які б випереджали настрої всього українського суспільства і, можливо, сприяли б поступу українській національній справі.

Навіть після жовтневих подій у Петрограді у III Універсалі Центральної Ради проголошувалася ідея федерації вільних і рівних народів Росії.

Залишаючись ідейно на рівні XIX ст., українським політикам доводилося діяти в умовах XX ст., реалії якого вимагали постановня національної держави, але аж ніяк не спілки чи федерації вільних народів. Та, зрештою, і російська політична верхівка, чи то Тимчасовий уряд чи згодом більшовики, не готові були «ділитися» територією російської держави, територіально для тих і інших була

ідеалом «єдина і неподільна Росія», інша справа полягала вже в політичному обличчі колишньої царської імперії.

В сучасній українській науці доведено, що характерною рисою Української революції було те, що соціальна ідея (соціалістична) в середовищі молоді домінувала над національною [10]. Механізм взаємодії ідей і суспільних процесів зводився до того, що більший вплив мала та ідея, яка опанувала масами. В середовищі української політичної еліти автономістська ідея домінувала над самостійницькою.

Суспільно-політичні зміни в Україні варто також розглянути у їхньому зв'язку із російським та загальноєвропейським історичним процесом. У Росії соціалізм став єдиною ефективною альтернативою царизмові і водночас не сприймав соціалістичної західної моделі розвитку у вигляді конституційної держави [11]. А якщо розглядати події в Україні в контексті так званої боротьби націоналізму і комунізму, то перша не мала такого масового впливу.

Що ж до ідеї федералізму, яка домінувала серед ідейних переконань українського політикуму на початку ХХ ст., то саме вона була одним із чинників, що завадив лідерам українського національного руху в 1917 р. зробити рішучий крок для утвердження самостійної української держави.

Отже, вплив драгоманівських ідей на політичний світогляд покоління українських політиків початку ХХ ст. був беззаперечним. Лише незначна кількість представників українських політичних партій пропагувала ідею самостійної України, решта залишалися на засадах федералізму. На час проголошення і розгортання діяльності Центральної Ради така ідея в масштабах європейського політичного простору була вже вчорашнім днем. Ідеї соціалізму та федералізму виявилися домінуючими в ідейно-політичному світогляді української національної еліти в 1917 – 1921 рр. Така ситуація залишила переважну більшість політиків на платформі кінця ХІХ ст., в той час коли події початку ХХ ст. вимагали рішучих кроків у створенні незалежної української держави.

---

1. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994. – Т. 1. ; Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова. – Чернівці, 2001. – 488 с.
2. Верстюк В. Українська Центральна Рада: період становлення // УІЖ. – 2007. – № 2. – С. 23 – 46. Див детальніше: Українська революція і державність (1917 – 1920 рр.): Науково-бібліографічне видання. – К., 2001. – С. 254 – 398.
3. Цит. за: Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994. – С. 9.
4. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994. – Т. 1. – С. 372.
5. Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994. – С. 285.
6. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – К., 1999. – С. 249.
7. Цит. за: Реєнт О.П. Андрусишин Б.І. З'їзд поневолених народів (8–15 вересня 1917 р.) (21–28 вересня н.ст.). – К., 1994. – С. 4.
8. Реєнт О.П. Андрусишин Б.І. З'їзд поневолених народів (8–15 вересня 1917 р.) (21–28 вересня н.ст.). – К., 1994. – С. 8.
9. Там само. – С. 8 – 9.
10. Верстюк В. Українська Центральна Рада: період становлення // УІЖ. – 2007. – № 2. – С. 39.
11. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм; Карл Маркс проти Фрідріха Ліста /Пер. з англ. Г. Касьянов. – К., 1998. – С. 390.